

ВМЕСТО ПРИВЕТСТВИЕ

Редакцията на сп. „Литературна мисъл“ има особени основания да поздравя най-горещо акад. П. Зарев по случай неговия честит 70-годишен юбилей, да му изкаже своите сърадвания и благопожелания за по-нататъшна плодотворна дейност и жизнена бодрост, да изрази и признателността на хилядите читатели на списанието, които в продължение на четвърт столетие са намирали на страниците му осветлени в една или друга степен едни от най-актуалните въпроси на литературознанието. Именно акад. Зарев бе един от най-ревностните инициатори за създаване на едно ново специализирано литературоведческо списание още в първите месеци след историческия Априлски пленум на ЦК на БКП. И ето вече цели 25 години е неизменен главен редактор на „Литературна мисъл“ — орган на Института за литература при Българската академия на науките. Под ръководството на П. Зарев и най-пряко участие в списването му списанието укрепна и се утвърди като авторитетен научен орган на националното ни литературознание, спечели интереса и уважението и на световната славистична и българистична мисъл, пък и на хората, които се занимават с по-общите въпроси на естетиката, на теорията на изкуството. „Литературна мисъл“ стана истинска трибуна на новия етап в развитието на литературната ни наука, на обновителния априлски дух, който се утвърди в цялостния ни обществен и духовен живот и който дух изведе националната ни творческа мисъл на най-големи висоти, намерил възплъщение в непреходни естетически, научни и общокултурни ценности. Рожба на плодотворната априлска линия на партията, линия, обоснована и осъществявана с марксистко-ленинска далновидност от др. Т. Живков, редакцията на списанието осъзна своевременно и възприе тая линия, за да я реализира системно, последователно и неотклонно в своята организационно-ръководна и научнотворческа дейност. И тук именно заслугите на главния редактор П. Зарев са неоспорими, заслужават всякакво признание и най-висока оценка.

В онези следаприлски месеци на 1956 г. не бяха мнозина, които вярваха, че все още малобройният в кадрово отношение Институт за литература при БАН ще може да организира и поддържа едно списание, което, провеждайки новата партийна политика в областта на духовно-интелектуалния ни живот, да поведе борба за преодоляване на догматизма и схематизма, на вулгарния социологизъм, на всевъзможните опростителски рецидиви, нанесли немалко вреди и в литературознанието, в мисленето и практиката на творческата ни интелигенция.

П. Зарев бе един от онези, които разбираха жизнената необходимост от едно ново литературоведческо списание, което да обедини силите в национален мащаб, и се пристъпи към творческо обсъждане на многообразните проблеми, които стояха пред литературния и общокултурния фронт при създаващата се нова общественно-политическа атмосфера, предлагаща условия за преодоляване на всякаква догматика и разгръщане на научни дискусии. Нещо повече — осъзнал тези повели, той се зае с подчертана всеотдайност и прозорливост списанието

да се превърне в стожер на творческата марксистко-ленинска общоестетическа и литературоведческа мисъл.

И наистина — не мина много време и към списанието бяха привлечени за сътрудници хора от различни поколения и среди, както и някои учени от Съветския съюз и други страни. На страниците на „Литературна мисъл“ се появиха за първи път и много нови имена на млади хора, които по-късно се утвърдиха като активни дейци на литературоведския фронт. В редакционната колегия се утвърди истинска творческа атмосфера при обсъждане както профила и насоката на списанието, така и на конкретните материали. В това отношение личността на Зарев играеше особено благотворна роля. Той прояви подчертани качества като ръководител и литературен деец, с един непосредствен усет и разбиране за новото и перспективното, за исторически необходимото и научно обоснованото, за онова, което е в духа на партийната политика, на творческата марксистко-ленинска методология, както и за онова, което противоречи на нейните изконни принципи. Неслучайно именно на страниците на „Литературна мисъл“ се появиха подчертано новаторски статии по тематика, по дух и концептуалност както по въпроса на литературното наследство и съвременна литература, така и по въпросите на естетиката и литературната теория. При широките колективни обсъждания на представените или поръчани статии се откриха подчертани усилия за преодоляване на опростителските и догматичните рецидиви от близкото минало и се тръгна по пътя на едно научнотворческо тълкуване на литературните явления и разкриване на обективните и субективните предпоставки на литературния процес. В този дух бяха и редицата дискусии, организирани на страниците на списанието. Главният редактор не само насърчаваше усилията в тая насока, посрещаше с разбиране всеки опит за един новаторски подход към литературата в нейното многовековно развитие, но и сам разгърна на страниците на списанието активна литературоведческа дейност. Тази дейност вече бележеше един нов етап в собственото му развитие като литературен критик, теоретик и историк. Но в много отношения тя чертаеше и насоките, търсенията, домогванията на националната ни литературоведческа мисъл, бележеше някои от ярките ѝ завоевания. На страниците на „Литературна мисъл“ се появиха едни от най-оригиналните по дух и концепции статии на П. Зарев, които по-късно прераснаха в обстойни студии, в монографии и книги.

Достатъчно е само да прелистим 25-те годишници на списанието, за да се уверим колко много въпроси са били интерпретирани на неговите страници от перото на Зарев, колко много нови проблеми са били подхванати из различните области на литературознанието. А и колко много интересни, с непреходна значимост статии от други автори са се появили не без съдействието и насърчението на главния редактор на списанието. Не ще бъдем далеч от истината, ако се каже, че по публикациите на неговите страници може да се проследят усилията на литературознанието ни да разшири своята тематика и проблематика, да навлезе в нови области, да погледне от нови страни и със съвременен научен поглед на многовековното ни и съвременно литературно развитие, да се разгледат някои специфични въпроси на естетиката, на литературната теория и критика, да се запознаят българските читатели и с постиженията на световната научна мисъл.

За всичко това не можем да не бъдем признателни на П. Зарев, който превъоръжавайки се сам с нови концепции за явленията от духовно-интелектуалната област, съумя да съгледа своевременно и новата насока, която трябва да следва списанието в съответствие с общия априлски дух, настъпил в духовния ни живот през последното четвърт столетие. А, както е известно, в литературния живот през този период, особено в началните години, се проявяваха и някои противоречиви тенденции, някои нездрави увлечения, на които трябваше да се дава

отпор. И за тяхното преодоляване Зарев проявяваше подчертана тактичност, житейска умъдреност и далновидност. Без да прави компромис с основните принципи на марксистко-ленинската методология, с класово-партийния подход в оценката на художествени явления и литературоведески концепции, той се стремеше било при обсъжданията в редакцията, било в лични беседи с научни аргументи спокойно, с един доброжелателен тон да убеди авторите на подобни писания, да им посочи къде и в какво съжденията им са неправилни от гледище на комунистическата идеология, кое противоречи на обективните закони на литературното и научно развитие, отклонява се от материалистическата мисловност. И със своите чисто човешки качества, благосклонен и благоразположен към всеки, който работи и търси истината, той бързо печелеше доверието на събеседника си и го предразполагаше към откровен разговор. Особено насърчаваше онези, които се стремяха към едно по-широко антидогматично разбиране на художествените процеси и явления, които бяха обладани от съзнание за надмогване на трафаретното, на схематично-примитивното в подхода към духовно-интелектуалните явления. С уважение винаги се отнася към търсещата мисъл, насочена към нови, неизследвани области, към нова проблематика, към една по-комплексна трактовка на художествените явления, на творческите процеси. И едновременно с това своевременно предупреждава за всяко волно или неволно отклонение в идеалистическа, антимарксистическа насока.

Несъмнено подобни качества на редактор-ръководител от нов априлски тип П. Зарев бе способен да прояви, защото самият той бе тръгнал решително по пътя на собственото си превъоръжаване и преосмисляне на изминатия път, бе дълбоко осъзнал историческата и научна необходимост литературознанието ни да излезе на нови подстъпи, да завладее нови терени. И това му съзнание сякаш оплоди и активизира огромната му творческа енергия, изпълни го с решимост да бъде в челните редици за извеждането на литературознанието ни към нови хоризонти.

Именно през последните 25 години, успоредно с усилията да утвърди „Литературна мисъл“ като най-авторитетно литературоведческо периодическо издание, съзвучно с новите тенденции и процеси в националната и световната марксистическа наука, П. Зарев прояви и една рядко интензивна историко-литературна, теоретико-естетическа, критико-оценъчна дейност, която респектира с богатата си тематика и проблематика, с широкия си диапазон, с новаторската си целенасоченост. Чрез неговите трудове литературознанието ни се домогна до нови завоевания, националното ни литературно развитие бе изследвано от нови страни и аспекти, навлезе в нови области. В негово лице литературното ни наследство и съвременната ни литература намериха свой ревностен изследовател и угълбен тълкувател, който откриваше с любов и непредубедено големи естетически ценности и у писатели, разглеждани твърде стеснено или еднопосочно в миналото или в по-ново време.

Климатът, създаден на идеологическия фронт след Априлския пленум от 1956 г., се оказа особено благоприятен за бързата изява на търсещата му мисъл, съзвучен с изконните му усилия да продължи делото на Д. Благоев, Г. Бакалов, Т. Павлов, да осъществява при новите социално-исторически и културно-психологически условия партийната линия в областта на литературната наука и критика. Това съзвучие между обективни процеси и лично умонастроение, между социално-идеологически повели и собствени прозрения, резултат на критическа преоценка и методологическо съзряване, се оказа особено плодотворно за пълно разгръщане на творческите възможности на П. Зарев. Затова и еволюцията, активността, които настъпиха в цялата му мисловност и литературоведческа практика, бяха така осезаеми и плодотворни, така респектиращи със своята проникателност и широта при осветляване на разнообразната проблематика. Отсега ната-

тък Зарев еднакво углъбено ще търси да изследва както социално-историческите, така и индивидуално-психологическите предпоставки на литературните явления и процеси. Смело поставя въпроса за ролята на творческата индивидуалност — в нейната всеобхватност като интелектуално и емоционално същество, с народностните ѝ предразположения и психически строй, с нравствените ѝ идеи и културни пориви. Все по-настойчиво и категорично се откроява стремежът на главния редактор на „Литературна мисъл“ към едно по-обемно по проблематика и мащаби литературоведско мислене, към по-углъбена естетико-психологическа трактовка на творческата личност, на художествените явления. Зае се да хвърли повече светлина върху такива естетически категории като художественост и идейност, народност и партийност, художествено направление и творчески метод, художествен стил и личен почерк, творческа свобода и художествено световъзприемане, естетически идеал и народопсихология и т. н. Проблема за творческата личност, с който толкова много спекулират в буржоазното литературознание, Зарев търси да осветли откъм нови страни, иска да види преди всичко диалектичното взаимодействие между обективното и субективното в творческия процес, в самата индивидуалност на писателя.

Ако преди заниманията със стила отвеждаха най-често към самоцелни естетско-формалистични анализи, сега той иска да покаже как чрез едно по всеобхватно третиране на особеностите на писателското световъзприемане и художествени изяви може да се навлезе в „светая светих“ на твореца, да се разкрие генезисът на неговото произведение, да се видят отделните му пластове, идейно-нравствените компоненти на цялостната му структура.

В края на 50-те и началото на 60-те години, когато от различни страни се надигаха гласове срещу социалистическия реализъм и се полагаха завидни усилия да бъде дискредитиран в неговата новаторска идейно-естетическа същност, Зарев посвети много сили, за да разкрие някои негови изконни черти и принципи, неговата новаторска природа, както и приемствеността му с преходното духовно-интелектуално наследство. И в тая връзка той ще обосновава националните особености на социалистическо-реалистическата литература, единството на националното и общочовешкото в нея, както и взаимовръзката, която съществува между националните и общочовешките художествени традиции и литературата на нашата социалистическа епоха. Тази именно нова литература, продължавайки и преосмисляйки традицията, навлиза и в нови естетически области, домогва се до нови обществено-философски, нравствено-психологически трактовки на социалните и духовните явления.

Съзнавайки колко многостранен, сложен и противоречив е процесът на създаване на художествени ценности през различните епохи, заедно с това изследвачът разбира и не по-малко сложния път, който изминава теоретико-научната литературна мисъл в стремежа си да тълкува, обяснява и оценява художествените явления. Неоспорими са заслугите на Зарев и за утвърждаване на едно ново творческо разбиране както на отделните литературни направления и течения, така и за даване на едно ново тълкуване на писатели с по-сложен и противоречив път на развитие.

При това той не е от онези, които остават при веднъж казаното. Непрестанно е в размисъл как да се приближи по-плътнo до истината — понякога толкова сложна и трудно уловима. Затова и многообразните въпроси на съвременното литературознание в различните му области не отпадат никога от погледа на учения. Към тях той се връща непрестанно, разглежда ги в един или друг аспект в отделните си статии и книги, като непрестанно обогатява наблюденията си, углъбява съжденията, уплътнява характеристиките, аргументацията става поразгърната и убедителна. Едно все по-углъбено навлизане в специфичните страни на творческия процес, по-непосредно сродяване с психологията и нравствения

свят на писателя, все по-дълбоки размисли върху развойните линии на националната ни литература и подчертани усилия да се тълкува тя върху една широка национално-философска и народностно-психологическа основа, да се уловят социологическите и естетическите начала, обуславящи литературното развитие — характеризират многобройните студии на Зарев през последното четвъртстолетие, част от които за първи път бяха публикувани на страниците на „Литературна мисъл“.

Усилията му в тая насока и безспорните завоевания, до които се домогва, се открояват най-пълно в многотомния му труд „Панорама на българската литература“. Тук умело са вплетени подходът на литературния историк с тези на теоретика и критика, на народопсихолога. Етапите на историко-литературното ни развитие са очертани на фона на националната съдба на българския народ: художествените явления и творчески личности са разгледани в тяхната взаимобусловеност от идейните и обществени движения на времето, в най-тясна връзка с народопсихологията на българина. Обществено-културните обзори, литературноисторическите интерпретации са съпътствувани от разгърнати естетико-психологически наблюдения и критически анализи. Налице е явен стремеж за философско осмисляне на духовните процеси, за едно непосредно съпреживяване на художествената творба. От една всеобхватна комплексна трактовка се откроява и атмосферата на времето, и физиономичното в личността на твореца — с неговите граждански и естетически пориви, с нравствените му възрения. Долавяме неговата самобитност при концепиране и художествено пресъздаване на житейски и духовни проблеми, чувстваваме съзвучието на художествените ценности от миналото с нашата нова съвременност. И ведно с всичко това пред нас се откроява и личността на изследвача с неговия мисловен и емоционален свят, със способността му да анализира и съпреживява, да доразвива и преосмисля постигнатото някога с оглед на новите потребности на човека, на времето.

Наред с всичко друго „Панорамата“ свидетелствува как могат синхронно да бъдат използвани отделните литературоведчески дисциплини — всяка със свои специфични подходи, средства и задачи за решаване, за да се осветлят многообразните компоненти на литературния процес с неговите характерни особености за всяка епоха. Очевидно такъв един комплексен подход се оказва твърде плодотворен, за да се предпази изследвачът от различни увлечения — било от прекомерно социологизуване и гносеологизуване, било по самоцелни формалистични анализи, било по безкрило описателство. Боравейки свободно с прийомите на социологията и психологията, той не изпада в схоластично социологизуване и психологизуване. Навлизайки в тъканта на произведението, в неговата жанрова и емоционална структура, той не стига до естетско-догматични, откъснати от съдържанието дисекции. Предпазвайки се от всякакви схеми и догми, той търси непредубедено и честно истината — социална, естетическа, народопсихологическа. Той съзнава колко трудно уловими са понякога многообразните предпоставки, обусловили раждането на една творба, колко сложни са пътищата от замисъла до конкретната естетическа реализация.

Национална съдба, национален характер, национална поетика — ето модела на литературното развитие, който Зарев извежда от Паисий насам. Народната съдбовност става и съдба на литературата ни — такъв е неговият генерален извод, който ни дава ключа да разберем историческото движение на социалното и духовното ни битие. И на основата на тая диалектика той разкрива големите социално-нравствени, идейно-естетически богатства на литературата ни, обосновава нейната национална самобитност и общочовешко звучене, сочи как чрез националното българският писател осмисля общочовешкото, как литературата ни участва в световния литературен процес. Съзнанието, че динамиката е

присъща на всяко творчество, че противоречията съпътствуват и големите творчески личности, налага и критериите на изследване да бъдат все така гъвкави и диалектически, теоретически и исторически обосновани, идейно-методологически адекватни, за да се уловят ония неизменни приливи и отливи в художествения живот, социалните и естетическите, народностните и хуманистични превъплъщения. Следвайки перипетиите в противоречивото обществено и литературно развитие, с крушението и смяната на светогледни и художествени направления, Зарев чертае параметрите, в които се изявява художествената и научната мисъл на времето, характеризира позициите на писатели и поети, разкрива техните лични житейски драми и духовни ламтежи, блужденията и прозренията им, скицира структурата и типологията на литературния процес.

Така пред нас се откроява многоликият профил на литературния живот с характерните му светлини и сенки, с неизбежните извисявания и спадания, с онези зигзаги в търсения и прозрения, съпътстващи дейността на мнозина представители на литературата. Със своята раздвижена, богато нюансирана и емоционална мисъл изследвачът ни кара да почувствуваме специфичния аромат на тая многобагрена картина, да съпреживяваме ведно с него житейските съдби и художествените произведения, да почувствуваме по-непосредно трагично-драматичната, величаво-борческа съдба на българската народност, с нейната психология, социални, културни и нравствени домогвания.

Заревата концепция за развитието на националната ни литература е съпроводена и от дълбокото му убеждение за нейното световно значение. Бидейки сеизмограф на националната съдба и отражение на националния характер, тя е решавала проблеми и от общочовешка значимост, създавала е творби с непреходни идейно-естетически стойности. Внушавайки стоицизма, с който народът ни е понасял толкова много изпитания и се е опазил от обезличаване, вдъхновявайки винаги от идеята за род и родина, правейки ни съпричастни на драматични исторически събития, тя, литературата, е разкривала и общочовешкото, решавала е големите проблеми „занимавали мисълта и въображението на човечеството“. Затова и един всеобхватен хуманизъм пронизва художествената ни книжна още от Средновековието насам, хуманизъм, извиращ и от националната ни съдба, и от онова непрекъснато общуване, което непрестанно се е осъществявало с великите постижения на световната литература.

Литературоведческите интереси на П. Зарев имат неимоверно широк диапазон. Те не се ограничават само върху проявите на художествената мисъл — в миналото и в наше време, а се простират и над всички области на литературознанието. Занимават го както литературно-художествените процеси и явления, така и развойните линии и съвременно състояние на научнотеоретическата, критико-естетическата мисъл, с нейните различни направления и представители. А следи и световното литературно развитие, поне в неговите най-ярки прояви и тенденции. Практиката му на литературен критик, историк и теоретик го кара да обръща взор и към специфичните проблеми на отделните литературоведчески дисциплини, участващи най-непосредствено в литературния процес, вземащи най-активно и непосредствено участие във формирането на идейно-естетически позиции и художествен вкус, на обществено-философските въззрения на читателя. И заниманията в тия области са продиктувани от съзнанието за необходимостта да се разкриват и утвърждават принципите на материалистическата естетика, на марксистко-ленинско литературознание, да се води борба срещу идеалистическите формалистични теории, срещу буржоазната идеология в различните ѝ превъплъщения и съвременни прояви. С изострянето на идеологическите конфронтации и навлизането им във всички сфери на духовно-интелектуалния живот зачестяват и усилията на Зарев да изясни някои теоретико-методологически аспекти в схващанията на буржоазните апологети, да разкрие дълбоките

различия между марксистското и съвременното буржоазно-идеалистическо литературознание и в световен мащаб. Разбира се, това не значи, че той не вижда и не оценява рационалните моменти в дейността на ония литератори, които, без да бъдат марксисти, непредубедено и честно са следвали логиката на фактите и благодарение на голямата си ерудираност са стигнали до материалистически концепции за литературното развитие. И в тая област съществува исторически обусловена приемственост. Историята на нашето българско литературознание най-добре потвърждава тази приемственост.

Излязлата в последно време двутомна „Теория на литературата“ с широтата и компетентността на поставените и разглежданите проблеми, засягащи и най-специфичните страни на литературното творчество, на естетическото мислене, на творческия процес, е забележително явление в тая толкова сложна и неизследвана още област на изкуството.

Изобщо в десетилетната, интензивна и плодотворна дейност на неуморния български литературовед наблюдаваме едно непрестанно обогатяване на теоретико-критически концепции, разнообразяването на изходни концептуални начала, углъбяване на анализите, разширяване на синтезите. Откроява се един все по-растящ стремеж към философско-естетическо и народностно-психологическо осмисляне на културно-историческите процеси, на конкретните литературни явления или на по-цялостни художествени направления, периоди и тенденции. И успоредно с това — неотслабващи плодотворни усилия за едно по-всеобхватно творческо овладяване и развиване на марксистко-ленинската методология, за разширяване и актуализиране на нейните принципи в съзвучие с потребностите на нашата съвременност и ръста на литературоведческото мислене. И цялата тази интензивна научна дейност, която с най-добрите си завоевания представлява новаторско явление в съвременния литературен живот, е подхранена и от мисълта за неизмеримата роля на литературата, на литературознанието, за народностно и духовно извисяване, за формиране на национално и социалистическо съзнание, за приобщаване към големите световни художествени и научни ценности, за културно-естетическо съзряване, за активизиране усилията на човека, за да бъдат осъществени великите хуманитарни идеи на нашето време.

Ето цялата тази многообразна и плодотворна литературоведческа дейност на акад. П. Зарев не можеше да не се отрази благоприятно върху характера и насоката, върху съдържанието и духа на сп. „Литературна мисъл“ през целия му четвъртвековен живот. Да излезе с нова идея относно разработване на страниците на списанието на един или друг проблем, да предложи създаването на нови рубрики, да бъдат поканени да участвуват със статии представители на хуманитарното знание от различни страни и поколения, да поощрява появата и на дискуссионни материали или статии от близки научни области, които имат някакъв допир с художествената дейност, да напише уводна статия по актуален проблем, наложен от повелите на деня — бе обикновена практика в дейността на главния редактор. А със своята тактичност и деликатност, с уменията да изслушва и уважава мнението на другите, да търси да обедини хората и да притъпява противоречията, той създава извънредно благоприятна атмосфера в работата на редакционната колегия. Затова и нашата признателност е толкова по-голяма към др. Зарев, към когото отправяме и най-топли благопожелания за по-нататъшна плодотворна дейност. Нека тези думи послужат вместо приветствие към главния редактор на сп. „Литературна мисъл“ по случай неговия честит 70-годишен юбилей и като стимул за по-нататъшни усилия за извеждане на списанието на още по-високо научно-теоретическо равнище, за да развива националното ни литературознание в съответствие с изискванията на нашата социалистическа съвременност, на марксистко-ленинската идеология.

Редакционна колегия на
сп. „Литературна мисъл“